

» ptáci našich lesů

VÝR VELKÝ (*BUBO BUBO*)

Výr velký je i přes svůj impozantní vzhled v blízkosti hnízda mírumilovnou sovou. Agresivní chování vůči člověku je vzácné. Foto: Zdeněk Tunka

Robert Doležal

V horních partiích opuštěného lomu nebo na skalních výchozech nad říčním údolím můžete čas od času najít ježčí kůži a poblíž třeba několik velkých vývrzků, „stříkance“ nebo zbytky jiných živočichů. Tyto pobytové stopy s největší pravděpodobností svědčí o přítomnosti naší, ale i evropské největší sovy – výra velkého. Jde o mohutného ptáka, jehož označení v angličtině – „eagle owl“ – znamená orlí sovu. Svojí velikostí a rozpětím křídel se skutečně některým orlům vyrovná a proto i její kořist může dosahovat velikosti zajíce. To je také důvod, proč byl výr coby škůdce odedávna člověkem pronásledován, což vedlo na některých místech na přelomu 19. a 20. století k jeho vyhubení. Vliv přítomnosti výra na početnost drobné zvěře v revíru nebyl prozatím žádnou studií postavenou na exaktních výsledcích zhodnocen a jeho ochrana je tedy žádoucí.

Rozšíření a početnost

Výr velký, druh s palearktickým typem rozšíření, obývá téměř celou Evropu a velkou část Asie. V Evropě se nevyskytuje pouze v jejích nejsevernějších partiích, chybí v západní Francii, na Islandu a Britských ostrovech. Evropská hnízdní populace není velká. Tvoří ji méně než 38 tisíc párů, což představuje necelou čtvrtinu populace celosvětové. V letech 1970–1990 zaznamenala evropská populace silný pokles, ale v letech 1990–2000 byla díky celkovému nárůstu hodnocena jako stabil-

ní, a to i přes pokles v některých zemích. Početní stavy výra přesto stále ještě nedosahují hodnot známých před jeho úbytkem. Z toho důvodu je prozatím evropská populace označována jako snižovaná. Nejsilnější hnízdní populaci nalezneme ve Španělsku (2,5–10 tis. párů), v Turecku (3–6 tis. párů) a v Rusku (3–5,5 tis. párů) (BirdLife International 2004). Odhad početnosti naší populace výra velkého z let 2000–2003 hovoří o 600–900 párech a v Červené knize ohrožených druhů je zařazen v kategorii EN – druh ohrožený (Šťastný et al., 2006).

Přibližně dvacetidenní mláďata ještě nedokáží vzpřímeně stát a většinu času tráví sezením. Na zobáku mají patrný bílý vaječný zobek, který jim pomáhal při klubání ze skořápky. Foto: Petr Mückstein

Kulovitá bílá vejce jsou snášena do vyhrabané kotlinky s minimální výstelkou v podobě několika pírek. Foto: Petr Mückstein

Výr velký je mohutný pták s délkou těla 59–73 cm a rozpětím křídel 138–170 cm. Foto: Petr Mückstein

Prostředí a způsob života

Výr upřednostňuje lesnaté oblasti středních poloh s otevřenými plochami, kde loví. Setkat se s ním můžeme kromě zcela bezlesemé nížinné krajiny (např. Polabí) na většině území ČR. Výjimkou nejsou ani nížiny nebo vysoké hory, kdy bylo hnízdění zaznamenáno např. v Jeseníkách až ve výšce 1 143 m n. m. Nejvíce mu vyhovují místa s dostatkem hnízdních možností v podobě skal a lomů, zříceniny hradů uprostřed lesů, skalnaté stráně apod. Ve skalnatých říčních údolích s vhodnými podmínkami může jeho populace dosahovat značných denzit (Cepák et al., 2008). V poslední době obsazují výři i menší polní lesy v blízkosti lidských sídel. Hnízdění bylo zaznamenáno například na okně církevní stavby obklopené lesem (Šťastný et al., 2006). V celém areálu je výr považován za stálý druh. Výjimku tvoří poddruhy obývající severnější a východnější části s chladnou kontinentální zimou, kde mají někteří ptáci sklon k zimním potulkám. Naši dospělí výři jsou také stálí na rozdíl od mladých ptáků, kteří se po hnízdění rozptylují v řádu desítek kilometrů (Cepák et al., 2008).

Popis

Největší evropská sova, která může díky naechranému peří působit ještě mohutněji. Spodina těla je žlutavě-hnědá s tmavými podélnými čárkami, hustšími na hrudi. Svrchní část těla je tmavěji hnědá, výrazně černě čárkovaná nebo vlnkovaná, hrdlo bílé (Svensson et al., 2012). Velká hlava je nápadná svými oranžovými očima a výraznými „ouškama“, která mohou být při odpočinku položena. Prudkým letem připomíná velkou káň (až na velkou hlavu), rázy křídel jsou mělké a střídá je plachtění. Přes den výr odpočívá skryt v korunách hustých stromů, aktivní je za soumraku, kdy vylétá na lov. Zvláště na přelomu ledna a února se samec ozývá hlubokým, nepřítis hlasitým, ale na velkou vzdálenost slyšitelným dvojslabičným ú-

hu nebo klesajícím opakovaným úú-huhu. Samice mu odpovídá podobně, ale vyšším hlasem (Šťastný et al., 2006).

Hnízdění a péče o mláďata

Oba ptáci z páru jsou svému hnízdišti věrni i po mnoho let a to i v případě, že je jim snůška opakovaně zničena. Tok probíhá většinou v únoru a zvláště ve večerních hodinách ho doprovází zvýšená hlasová aktivita popsaná výše. Samčí volání často přeroste až v hrdelní chichotání. Hnízdo bývá nejčastěji umístěno na skále, v prudkém lesním svahu pod balvanem nebo mezi kořeny vyvráceného stromu. Tvoří ho prostá kotlinka vystlaná několika pírkami. Výjimečně výr zahnízdí v dutině stromu nebo starém hnízdě dravců, volavek nebo čápů černých. V průběhu března se v něm objeví zpravidla 1–4 bílá kulovitá vejce snášená v několikadenních intervalech. Samice na nich sedí sama od snesení prvního nebo druhého vejce a samec ji v průběhu sezení krmit. Potravu jí předává na určitých místech i dost vzdálených od hnízda. Inkubace trvá 34–36 dní a mláďata se líhnou postupně. Následující 5–6 týdnů je krmit oba rodiče na hnízdě. Poté se rozlézají po okolí, kde jsou až do dosažení vzletnosti ve věku 9 týdnů stále ještě krmena. Vzletnosti u nás dosahuje průměrně jen 0,95 mláděte z jedné snůšky. Ztráty jsou vysoké díky nepříliš chráněným místům, na kterých výři hnízdí. Nejčastější příčinou je rušení ze strany člověka. Pohlavní dospělosti dosahují výři už v jednom roce, ale k rozmnožování přistupují až ve stáří 2–3 let (Hudec a kol., 2005).

Potrava

Potravu výra velkého tvoří výhradně obratlovci velikosti od hraboše po zajíce. Z rozboru vývrzků a kořisti na hnízdech, které provedl Suchý v letech 1955–1987 vyplývá, že nejpočetněji byl zastoupen hraboš polní, ježek, potkan, zajíc, myšice a hryzec vodní. Z ptáků pak koroptev, káň lesní, kalous ušatý, pušník obecný, holub domácí, bažant a vrána šedá (Hudec a kol.,

2005). Výr se při lovu řídí převážně sluchem, loví z posedu nebo při nízkém letu, proto není výjimkou v jeho potravě například ježek, který je aktivní za tmy a chová se hlučněji. Lovecká aktivita výra začíná s ohledem na roční dobu a povětrnostní podmínky v pozdních odpolednech, ale většinou až v časných večerních hodinách a trvá do časných hodin ranních. Velikost teritoria závisí na úživnosti lokality. V potravně bohatších oblastech jsou teritoria menší, mohou se překrývat a nejsou bráněna vůči příslušníkům stejného druhu, oproti větším teritoriím v oblastech chudších (Vondráček, 1983).

Význam a ochrana

Výr velký je jako druh uvedený v příloze I Směrnice o ochraně volně žijících ptáků 79/409/EHS předmětem ochrany v pěti ze 41. ptačích oblastí vyhlášených na území ČR (Broumovsko, Doupovské hory, Křivoklátsko, Labské pískovce a Údolí Otavy a Vltavy). Představu o jeho škodlivosti si v sobě člověk nese odedávna, a proto není překvapením, že se stále ještě můžeme setkat s úmyslným ničením a vybíráním jeho snůšek, nezákonným odstřelem a zabíjením mláďat. Nejčastější příčinou úhynu výrů je kolize s dráty elektrického vedení a střet s dopravním prostředkem, ale příčinou neúspěšného hnízdění je převážně rušení ze strany člověka, ať už úmyslné nebo neúmyslné spojené s těžbou v okolí hnízda. Opatření určená k ochraně výra by tedy měla směřovat k omezení rušivých činností v okolí obsazených lokalit v době toku a hnízdění a zabezpečování sloupů elektrického vedení. Důležitý je také monitoring hnízdišť, ale bez přímé kontroly hnízd v období inkubace a přítomnosti malých mláďat (www.biomonitoring.cz). Dřívější pronásledování výra vedlo v Evropě téměř k jeho vyhubení a jeho osud leží skutečně jen v našich rukách.

Seznam použité literatury je k dispozici u autora.

Další fotografie je možné shlédnout na internetových stránkách autorů fotek: www.bio-foto.com a www.birdphoto.cz.

*Autor: Ing. Robert Doležal
www.birdwatcher.cz
E-mail: dodin@post.cz*